

**KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA SHAXSLARARO MUNOSABATNI
SHAKLLANISHIDA DO'STLIK HISSINING O'RNI****Nig'matova Shohsanam****O'zbekiston Milliy Universiteti, Ijtimoiy fanlar fakulteti,
Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktiri(PhD)****Egamova Mushtariy****Qosimova Dilshunos****O'zMU, 4 bosqich "Amaliy psixologiya" yo'nalishi talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19050440>**

Birinchi sinf o'quvchilarining shaxslararo munosabatlari asosan o'qituvchi tomonidan o'quv jarayonini tashkil etish uslubi orqali shakllanadi. Chunki maktabga endigina qadam qo'ygan bolalar uchun o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy muhitni boshqaruvchi va bolalar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi muhim shaxs hisoblanadi. O'qituvchi tomonidan dars jarayonining qanday tashkil etilishi, bolalarga bo'lgan munosabat uslubi, ularni rag'batlantirish yoki baholash jarayonlari sinfdagi shaxslararo munosabatlarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli birinchi sinfdagi o'qituvchi sinf jamoasining yetakchi figurasi sifatida namoyon bo'ladi va bolalarning o'zaro aloqalari ko'p jihatdan uning pedagogik faoliyati bilan belgilanadi. Natijada sinf ichida ayrim o'quvchilarning mavqei, ya'ni ijtimoiy maqomi shakllana boshlaydi.

Ikkinchi va uchinchi sinflarga kelib bolalar asta-sekin maktab muhitiga moslashib boradi va sinfdagi o'zaro munosabatlar yanada mustaqil tus ola boshlaydi. Bu davrda o'qituvchining shaxsiyati avvalgidек markaziy ahamiyat kasb etmasa-da, u baribir muhim pedagogik ta'sir omili bo'lib qoladi. Biroq aynan shu bosqichda tengdoshlari bilan aloqalar yanada yaqinlashib, o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar murakkablashadi va differensiallashadi. Bolalar asta-sekin kim bilan yaqinroq bo'lishni, kim bilan ko'proq vaqt o'tkazishni tanlay boshlaydi. Bu esa do'stlik aloqalarining shakllanishiga zamin yaratadi.

Kichik maktab yoshidagi bolalar odatda umumiy qiziqishlar va faoliyatlar asosida muloqot qilishni boshlaydilar. Masalan, ular bir xil o'yinlarga qiziqishlari, bir xil mashg'ulotlar bilan shug'ullanishlari yoki dars jarayonida birgalikda faoliyat olib borishlari orqali yaqinlashadilar.[1] Shu bilan birga, ularning yashash joyining yaqinligi ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bir mahallada yoki bir ko'chada yashovchi bolalar ko'pincha birga maktabga borib kelishlari yoki darsdan keyin birga vaqt o'tkazishlari sababli o'zaro yaqin munosabatlar o'rnatadilar. Bundan tashqari, jinsi xususiyatlari ham bolalar o'rtasidagi muloqotning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Ko'pincha kichik maktab yoshidagi o'g'il bolalar o'z jinsidagi tengdoshlari bilan, qizlar esa qizlar bilan ko'proq muloqot qilishga moyil bo'ladilar.[2]

Kichik maktab o'quvchilari munosabatlarining o'ziga xos jihatlaridan biri shundaki, ularning do'stligi ko'pincha tashqi sharoitlar yoki tasodifiy omillar asosida shakllanadi. Masalan, bir partada o'tirish, birga maktabga borib kelish, bir xil fanlarga qiziqish yoki bir xil mashg'ulotlarda qatnashish bolalar o'rtasidagi yaqinlikning shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin. Biroq bu yoshdagi bolalarning ongi hali shaxsiy fazilatlar asosida chuqur do'stlik aloqalarini tanlash darajasiga to'liq yetib bormagan bo'ladi.[3] Shunga qaramay, uchinchi yoki to'rtinchi sinflarga kelib bolalar asta-sekin tengdoshlari xarakterining ayrim jihatlarini anglay boshlaydilar. Masalan, ular do'st tanlashda mehribonlik, sadoqat, halollik yoki yordamga tayyorlik kabi sifatlarni qadrlay boshlaydilar.

Aynan boshlang'ich maktab yoshida do'stlik ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida shakllanib boradi. Bu davrda do'stlik bolalar o'rtasida o'zaro xushyoqish, bir-birini qo'llab-quvvatlash va o'zaro ishonch asosida vujudga keladigan shaxslararo munosabat shakli hisoblanadi. Do'stlik bolalarda ijtimoiylashuv jarayonini kuchaytiradi, ularda jamoaga mansublik hissini shakllantiradi hamda o'z-o'zini anglash jarayonini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar uchun guruh do'stligi keng tarqalgan bo'lib, ular ko'pincha kichik guruhlar shaklida birlashadilar.

Bolalarning tengdoshlari bilan muloqot jarayonida hissiy yaqinlik darajasiga qarab turli xil munosabatlar shakllanishi mumkin. Ayrim bolalar o'z tengdoshlari bilan faqat hamkorlik yoki hamjihatlik darajasida muloqot qilishlari mumkin. Bunday aloqalar odatda sinf jamoasi doirasida shakllanadi va umumiy faoliyat jarayonida yuzaga keladi. Boshqa hollarda esa bolalar o'rtasida do'stona aloqalar shakllanadi. Bunday munosabatlar sinf doirasidan tashqarida ham davom etadi, ya'ni bolalar birga o'ynashadi, birga vaqt o'tkazishadi va o'zaro chuqurroq hissiy bog'liqlik hosil qiladilar.[4]

Quyi sinflarda o'g'il bolalar va qizlar o'rtasidagi munosabatlar odatda tabiiy va spontanik tarzda shakllanadi. Bu yoshda ular o'rtasidagi insonparvarlik munosabatlarining asosiy ko'rsatkichlari hamdardlik, o'zaro yordam va do'stlik kabi ijtimoiy sifatlarda namoyon bo'ladi. Ushbu sifatlarning rivojlanishi bilan bolalarda bir-biri bilan muloqot qilish istagi kuchayadi. Shunga qaramay, boshlang'ich maktab davrida chuqur shaxsiy do'stlik aloqalari nisbatan kam uchraydi. Ko'pincha bolalar o'rtasidagi munosabatlar umumiy faoliyat yoki o'yin jarayoni bilan bog'liq bo'ladi.

Boshlang'ich sinflarda bolalarda jamoa ichida ma'lum bir ijtimoiy mavqega ega bo'lish istagi ham shakllana boshlaydi. Har bir bola sinf jamoasida o'z o'rnini topishga, tengdoshlari tomonidan tan olinishi va hurmat qilinishiga intiladi. Biroq ba'zi hollarda bolalarning o'ziga nisbatan qo'yan da'volari bilan jamoada egallagan haqiqiy mavqei o'rtasida tafovut paydo bo'lishi mumkin. Bu esa ularda ma'lum psixologik qiyinchiliklar yoki hissiy kechinmalarni yuzaga keltirishi ehtimoli mavjud.

Sinf jamoasidagi shaxsiy munosabatlar tizimi bolalarning maktabdagi faoliyati davomida asta-sekin rivojlanib boradi. Ushbu tizimning asosini o'quvchilar o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri hissiy munosabatlar tashkil etadi. Ya'ni bolalar bir-biriga bo'lgan xushyoqish yoki aksincha, befarqlik yoki salbiy munosabat asosida o'zaro aloqalarini shakllantiradilar.

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda muloqotga bo'lgan ehtiyoj ham turli individual xususiyatlarga bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, bolalarni shartli ravishda ikki guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruhdagi bolalar uchun tengdoshlari bilan muloqot asosan maktab doirasi bilan cheklanadi. Ular sinfda faol muloqot qilishlari mumkin, ammo maktabdan tashqarida bu aloqalar kam davom etadi. Ikkinchi guruhdagi bolalar uchun esa tengdoshlari bilan muloqot hayotining muhim qismiga aylanadi. Bunday bolalar sinfdagi o'rtoqlari bilan maktabdan tashqarida ham faol aloqada bo'ladilar, birgalikda o'yinlar tashkil etadilar va o'zaro yaqin ijtimoiy munosabatlar o'rnatadilar.

Shu tariqa, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning shaxslararo munosabatlari murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon bo'lib, u o'qituvchi faoliyati, tengdoshlari bilan muloqot, umumiy qiziqishlar hamda individual psixologik xususiyatlar ta'sirida shakllanadi. Bu jarayon bolalarning ijtimoiylashuvi, jamoaga moslashuvi hamda kelajakdagi ijtimoiy munosabatlar tizimining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. G'oziyev, E. G'. (2021). *Yosh davrlari psixologiyasi*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Abdullayeva, M. X. (2023). Boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchilarda do'stlik munosabatlarining shakllanishi. *Ilm va ta'lim*, 6(1), 41–46.
3. Ismoilova, D. A. (2022). Kichik maktab yoshidagi bolalarda muloqot madaniyatini shakllantirish masalalari. *Ta'lim tizimi muammolari*, 3(1), 34–39.
4. Yuldashev, U. A. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik rivojlanish xususiyatlari. *O'zbekiston pedagogika jurnali*, 2(2), 50–55.